

— Так що ж се ви, Маріє Петрівно, невже таки справді пустите дочку за границю?

— Ох, нічого я не знаю, Катерино Пантелеймонівно! Власне, таки не знаю, що мені робить!..

— А що ж там вам робить? Не пускайте, та й годі!

— Так то вам говорити, Катерино Пантелеймонівно! А як же я не пущу, коли у мене серце болить, дивлячись на дівчину... Звичайно, вона не то щоб напосідалася, а все ж я бачу, що у неї тільки й думки, що про ту науку та про мандрівку в той Цюріх, чи як там він...

— Ото-то, Цюріх, Цюріх! Подуріли вони з ним! Вчора й мій Кость все провадив мені за його! Ну, та хлопцеві інше діло: мужчина собі всюди раду дасть!.. А дівчині зовсім не подобає вітись не знати куди й що, учитись на якусь лікарку. Бог знає що таке!

— Ну, от говоріте ж ви!.. Я й сама так думаю, а заперечити Любі не можу! Бачу, нудить вона, часом навіть плаче нишком... Боюсь, щоб ще сухотів не достала!

— О, вже так і сухотів! Нехай бог милує! Перебула б який час, поскучала та й забулася б!

— Ой, де там! Я боюсь, щоб ще не було так, як з покійною сестрою моєю, що як не віддали заміж за того учителя, то вона як засумувала, як засумувала, та й... на той світ пішла, сердешна!

— Отакої! Прирівняли ви! То таки шлюб, а то наука! Ще зроду й не чути, щоб хто-небудь достав сухоти через те, що не дали багацько учитись!

— Е, не кажіте, Катерино Пантелеймонівно! Не знаєте ви, як моя Люба кохається у тій науці і яка в неї вдача, а я її змалку знаю! Буде мовчати, буде мучитись, а вже як що наважить, то злегка не покине!.. Та мовчімо вже, Катерино Пантелеймонівно, бо вже вона ондечка йде!.. Ви вже, будьте ласкаві, і не кажіте їй нічого!..

— Ну, мені яке діло встрявати! Моє діло сторона!

Так розмовляли поміж собою дві старі панії, сидючи в гостиній, а попросту сказавши, в невеликій світлиці, побіленій крейдою, з трьома малуватими вікнами. Хата тая була густо заставлена старенькими стільцями й столиками, котрі й не думали здаватись модними. Правда, канапа, що стояла в глибині хати, з округлим столом наперед неї, мала мовбито штучніший вигляд з тою дерев'яною спинкою, вирізаною закрутками вгорі, та з тими теж дерев'яними бильцями, так званими ручками, закрученими верчиком. Але ж канапа була хоть і штучна, й пукняста, та без тої новомодної вигадки — пружин, і таки тверденька. Отож на тому, у всякім разі, найчільнішому місці в хаті сиділа одна з пань, Катерина Пантелеймонівна, очевидно, гостя, бо вона була в більшому й штучнішому чіпку і в мантилії, а друга — просто собі в хатньому ситцевому капоті і в примнятому серпанковому чіпочку, обшитому зовсім маленькими кружевцями.

На вроду обидві пані теж були розмаїті: гостя була таки, нівроку їй, в тілі, з чималим підгорлям, і хоть у чорному волоссі її, котре видно було з-під чіпка, й маячило трохи сивизни, проте пані була собі червона на виду, і темні очі її мали такий бистрий погляд, що хоть би й молодій! Друга ж пані, господиня,

була собі тендітна жіночка, щупленька, з невеличким, вицвівшим видом; сивоватий волос мав слід, що пані була колись русявою; тонкі уста, довгенький носик і лагідні сірі очі мали наче журливий вигляд, найпаче, коли пані, говорячи, похитувала головою.

Отож розмова була перервана приходом дочки господинини, Люби. То була молода, струнка постать, убрана в просту сивеньку спідничку, густо фалдовану, в біленьку серпанкову сорочку з широкими збираними рукавами, без жодних покрас, опріч невеличкої шпильки коло шиї. Узькі плечі і гостренький вид панночки нагадували пані господиню, наскільки вісімнадцятилітня особа може бути подібна до п'ятдесятилітньої. Голівку дівчини не можна було назвати дуже красивою, і очерти не мали великої правості, і вся вона була більше симпатична, ніж гарна; її оздобили каштанові кучері, котрі були підрізані й стояли вільною короною над невеличким чолом; темно-сірі, немовби чорні очі дивилися з пильною думою; невеличкі й нерівні, наче куцатенькі брівки надавали якийсь одмінний, принадний вигляд обличчю, так само як і дві темні родимі цяточки на ніжній щічці й коло узького ротика.

Дівчина ввійшла в хату делікатною, плавною ходою, скинувши на порозі тальмочку й брилика і поправивши свої кучері. Далі скромно підійшла до стола і повіталась з гостею, простягнувши їй руку; в другій руці держала велику, товсту книжку в оправі.

— Де це ви ходили? — спитала гостя.

— В бібліотеку ходила, книжку міняла, — одповіла дівчина, сідаючи коло вікна й починаючи перегортати свою книжку.

— Що ж то вже й за книжка така? — мовила гостя, споглядаючи. — Така здоровезна, моя матінко!.. Мусить бути роман який?

— Ні, не роман! — одказала дівчина, усміхнувшись.
— А що ж би воно там таке могло бути писано в отакій книжищі? — провадила пані, киваючи головою.

Дівчина повела брівками, як би затрудняючись, що одказати, потім промовила:

— Се учена книжка!

— Учена! — переказала гостя з якимсь одмінним виразом. Стара господиня, постерігаючи в її розмові якусь непевну ноту, турботно поглянула на бесідницю, але та, неважаючи на се, з тим же самим гострим поглядом спитала в дівчини мовбито просто:

— Скажіте мені, Любочко, будьте ласкаві, чи то правда, нібито тепер в учених книжках пишуть, що люди походять од мавп?

Старенька господиня глянула на гостю вже зовсім перелякана, але та одповіла їй поглядом: «Чого ви лякаєтесь? Се зовсім не про те річ, що ви думаете!»

Дівчина на питання гостині усміхнулась знов, не підводячи голови од книжки, й сказала:

— Та що ж я вам буду казати! Ви все одно не повірите!

— Чому ж не повірю? — одповіла пані голосно. — Допровадьте мені, що й до чого, як там воно виходить, то я й повірю, чом же не повірити?!

— Та бачите, — мовила дівчина, — щоб допровадить як слід, треба багацько говорить і багацько слухати, а так одразу воно, звісно, чудно здається...

— Кажіте! Я слухаю! — проказала твердо пані.

— Бачите, се залежить від того, з яким поглядом приступати зараньше до сього питання. Коли думати, що чоловік єсть зовсім окреме створіння, а вдачею мовби «не од сього світа», то, звичайно, як же тоді переконатись, що він може бути схожий на друге світове створіння! Коли ж допустить, що чоловік живе

на землі так, як і все інше, що він має таке ж живе тіло, що для сього тіла треба всього того, що й для інших створінь — скажімо, звірів, — то чому ж би між строем тіла людським і звірячим не було східності? Чому ж нас не дивує, що одна звіряча порода походить на другу? Що, наприклад, вовк схожий на собаку, хоть при всій східності вовк має й свої одміни, а собака — свої!

— Ну, бачите, то такі вовк, а то людина! — вставила гостя, впрочім, зовсім не задирливим тоном.

— Так же чоловік єсть той же звір, тільки розумніший! — провадила дівчина, оживившись. — І сього в його ніхто й не одбирає; зовсім навпаки, нехай він пильнує, щоб стати ще розумнішим, але нехай знає, що він таке єсть, яке його місце в ряду всього живущого! Жодної образи для чоловіка в тім нема, що колись його порода була ще більше звірячою, ніж тепер, дуже подібною до породи мавп, котра до якоїсь міри зостається й тепер схожою, рідною людській. Чого ж ображатись, що мавпа має руки, що у неї схожий череп голови на наш, що взагалі од сеї найподібнішої породи пішла й людська, котра потім все розвивалась і стала далеко досконалішою?

Пані слухала уважно й замислено, нахиливши голову трохи набік. В очах її виявилась правдива цікавість. Згодом вона промовила:

— Лиха година їх знає, тих мавп, які там вони! Я їх так як і не бачила!.. Якось у Полтаві бачила, що водили по ярмарку, та так була заклопотана, що й не завважила, яка там вона була! Чорт їх знає, може, й справді схожі!..

— От стривайте, я вам покажу у книжиці! — мовила дівчина, усміхнувшись, і вийшла в другу хату.

— І охота вам, Катерино Пантелеймонівно! — стиха шепнула стара господиня по виході дівчини.

— Що ж таке! — одповіла голосно чорнява бесідниця. — Я хочу знати! Що ж тут такого?!

Дівчина принесла книжку з малюнками і, сівши біля гості, стала їй показувати різні породи мавп. Пані дивилась з цікавістю, котру вона, одначе, мовби не хотіла показувати вповні; часом же у неї виривалися такі уривчасті поклики: «О, яке!..», «Дивись ти!..», «Скажіть!» і т. ін. Далі, показуючи пальцем на одну з мавп, вона жваво промовила до господині:

— Дивіться лишень, Маріє Петрівно, отсе зовсім Лука Васильович!

— Ет, уже ви, Катерино Пантелеймонівно, завжди щось таке видумаете! — одповіла господиня, махнувши рукою й не дивлячись у книжку.

Та подивіться ж бо, коли не похоже! Нестеменісінько Лука Васильович! І голова така, й ніс зовсім такий! Чистий Лука Васильович! Дивись ти, ще й кийком підпирається. Чудася!..

Дівчина сміялася, спершись ліктем на стіл і даючи короткі пояснення малюнкам; мати ж її вийшла в другу хату й почала поратись коло поданого самовару. Незабаром чай положив кінець зоологічним студіям гості. Книжку, правда, в інтереснішій часті уже переглянуту, прийшлося прийняти, бо господиня й служниця Тетяна внесли й поставили на стіл ставницю з солодким смаженням у скляних мисочках і з чашками чаю, свіжим маслом і бубликами. Тема розмови за їдою якось сама собою змінилась. Коли старі пані обговорювали вже питання, в кого ліпше брати пісок на смаження — у Бігунова чи в Юдки, — дівчина, випивши хутенько чашку чаю, взяла свою першу грубу книжку й пішла з нею із хати.

На простенькому ганку з двома потемнілими дерев'яними стовпами й скількома сходками, що

спускались у тихий двір, дівчина сіла і почала пильно читати, нахиливши кучеряву голівку.

Двір був просторий; опріч головного будинку, був у йому ще другий, менший domeк, дві комори й інші будови; все в порядку, не опущене; стріхи були солом'яні, в дворі подекуди росла зелена травиця, на покрівлі ледівні, прибитій землею, зеленів мох. Оселя була на рівній горній планині, але на самім краю її, зараз же за крайніми господарськими будинками планина обривалась досить крутим узгір'ям. Ставши отам під дичкою грушею біля комори, на краю узгір'я, видно було й інші склони міста, укриті панськими й міщанськими оселями та садками, переривані ярами, долинками. І все те спускалося до широкої оболоні, по котрій протікала химерними закрутами чимала річка з своїм притоком Брунью і меншими рукавцями проміж зеленими луками та білими пісковими косами. За Брунью, ліворуч, видно було близькі села, з'єднані одне з другим у веселу панораму; вони мріли при західному сонці, поблискуючи хрестами на церквах. Прямо за оболонню темнів великий бір, замикаючи краєвид довгою стягою. За тим бором зникали другі села; він же приймав між своїм таємничі стіни й дальшу поважну течію річки і стояв могучим думливим велетнем, різко одбиваючись верхнім краєм од чистого синього неба.

Гарний був вигляд з двора, та ніхто не любувався ним на ту пору. В дворі було самотньо, лиш інколи перебігала з покоїв у супротивний менший домочок служниця, несучи що-небудь. Ніхто ж не заважав молодій панні у її читанні. Хоча й ганок, де вона сиділа на низеньких сходках, приходився близько воріт од вулиці, але та крайня уліця глухого повітового міста була теж самотня й тиха, ніхто ні їхав, ані йшов нею.